

AR EMAN ALA ARTU EMAN?

Donostia, 1979-X-26

Etxaburu'tar Jose Mari (Kamiñazpi)

Euskaltzain jaun agurgarriok:

Nire ustez, azken urteotan gauzatxo batzuek okertu dira euskeran. Bear bada ez da zuzena nire iritzia, oker dagoena ni izan nindeke. Ta orregatik, okertzat dauzkadan gauzatxo oiek galbaian igaro nai ditut, nik baiño geiago dakitenen aurrean jarri ea nolako epaia izaten duten.

Gaur bigarren kontutxo batekin nator. "Artu eman" eta "ar eman" dira zuek epaitzea nai nituzkean itzak.

Egia esateko, esateko modu biak dira jatorrak, biak dira ongi esanak.

Nik nere errian "artu emona" esaten ikasi nuen. Gu ondarrutarrok itzak laburtzen txapeldunak bagera ere itz auek eta sail berekoak, oso-osorik esaten ditugu. Ta nere erri-tik kanpora ere besterik ez det aditu. Beti "artu emona" edo "artu emana". Besterik bein ere ez det aditu erriaren aotik; literatura idatziaren influentziarik izan ez duen erriarengan-dik esan nai nuen.

Orain azkenengo urteotan ordea, "artu emona" edo "ar-tu emana" zearo aldendu da euskera idatziatik; gazteak oso-osorik "ar emana" artu dute ta len bestea erabiltzen zuten askok ere haztertu egin dute beren lenbizikoa ta azken aipa-tutakoa bakarrik erabilli.

Ez dakit, aginduren bati jarraitzea ala berezko joera izan dan au. Dana dala, len, ia beti guztiok erabiltzen genuen era zergatik dan jakin gabe baztertzea, ez zait gogoko izan eta auzi oni ekin naian nenbillen.

Eta gauzak itsumustuan esan gabe iztegiei begira jarri naizenean gutxien uste nuenarekin tope egin det, Azkue'k era bi desberdinetan zerbait berezkuntza arkitzen du. "Ar emana", diru kontu edo negozioetako artu emanak adierazteko erabiltzen omen da. Ta, bestea, beste artu eman guzietarako, noski.

Guk, mota guztietako artu emana adierazteko, itz au erabiltzen degu. Ta besteak, "ar emana" itza artu dutenak ere berdin; naiz adiskidetasun, naiz sexu, naiz diru artu emanak adierazteko darabile.

Beraz, Azkue'k dioenari jaramonik egin gabe, esateko era biok artu eman guztiak adierazteko bai lirakean artuko ditut.

Len, oraindik nire denporetan, "artu eman" itzak besteak baiño indar geiago izan du nere ustez. Eta ez itz egiten bakarrik baita literatura idatzian ere. Bestela izan balitz, "ar emana" irakurtzen oitua egon banintz, ez zitzaidan arrotz egingo gero indarra artu duenean.

Nere iritzia indartu naian, joera berria nagusitu aurrean nola idazten zan erakusten duten esaldi batzuek jaso ditut.

"Gogoan euki daigun giza artu-emonetarako, batasunezko eta errijaz bizi dan idatz izkerarik euskeran arkitzen ez badogu, gura nai ez, erdereetakora joko dogula danok utsune ori beteteko" (Altube, EUSKERA, XIX, 1974).

"Mingarria da Urruzunok, ijitoekin ainbeste artu eman izan zituan euskaltzale argi arek, ijitoen mintzaira bereziko itzen iztegitxo bat ez eratzea" (Arrue, EUSKERA, XIX, 1974).

"Erriarekin eten gabeko artu-emanetan bizi zala esan bearra degu..." (A. Zabala, EUSKERA, XIX, 1974).

"Eta euskeraren muin edo arima hori, nola edo non ikasi? Euskaldun jatorretatik batez ere. Hoiei entzunez, hoiekin hartu eman izanez" (Villasante, EUSKERA, XIX, 1974).

"Ba-dakigu artu-emon andia izan ebala Azkue zanak Ikastetxe orretako sortzalleekin" (Akesolo, EGAN, 1-6-1968).

"Arrezkero ez zan giro izango erekingo artu-emonetan" (Juan San Martin-ZIRIKADAK).

Toribio Etxebarria'ren "Arrate'tikuen Izketia" izeneko eibartar iztegian "artu emona" (comercio) ta "artu emonak" (relaciones) datoz; baiña "ar emona" ezertarako ez dator.

Eta jaun auek baiño beranduago idazten asi ziran gazteak ere lenbizikoan, olantxe idazten zuten: "artu emana".

Ara nola:

"Gauregun mundu guztian zabalduta dago eta ezin ukatu daiteke gizon artean daukon artu emona" (*Yakin*, 3'gn, 1957'garren urtea).

"Elizaren eta afrikatar Erri gazteen arteko artu-emanak" (*Yakin*, 13'gn, 1960'garren urtea).

"Nazio bakoitzentzat zein garrantzitsu dan beste nazioekin darabilzkin sal-erosketarako artuemanak, batez ere azkeneko aldi ontan argi agertzen da" (*Europa* idaztiñoa).

"Afrika'rekin artu-eman aundia dauka ta tratatu bat ere bai" (*Europa* idaztiñoa).

Esan dedan bezela, len, gure gazte denporetan da, olantxe idazten zan beti edo geienetan: "artu eman".

Baiña auzia obeki aztertzeko, antxiña, orain eun, berreun edo lareun urte nola idazten zan jakiten asten bagera, orduan ere "artu emana" idazten zala konturatuko gera. Jakiña, olako itzak noizik bein agertzen dera ta nai aiñako pillarik ezin egin. Baiña beintzat nik arkitu ditudan apurrak, guztiak, nire esanak sendotzera datoz.

Ara emen:

"Artu emanac du gustua" (*Textos Arcaicos Vascos*, Mitxelena).

"Erdera ez dakien euskaldunak, euren etxeetan ta artu emonetan bear daben guztia esaten dabee euskera garbian (Aita Bartolome).

"Ez dauka onek orrelango artuemonik gaiskiñakaz" (*Peru Abarka*).

"Nola beren familietako artu emanak ta beste bear diran gauzak ondo aditu ta zuzenduko dituzte" (Kardaberaz).

“Deitu gabe Juntarik
illunbe moduan
artu-eman garbirik
ez oi da munduan”

(Muñagorri'ren bertsoak)

Añibarro'ren *Esku Liburua*'n dagoela ta Azkue'k bere *Morfologia Vasca*'n jartzen du:

“saldu erosietan eta artu emonetan”

Nire ustez auzi au zerbait argitu genezake, eztabaidara atera dedan itzaren antzekoak nola esaten diran begiratuaz.

Jakiña, lenbiziko aditz izena kontsonantean amaitzen diranak ez dira kontuan artu beariko; “jan edana”, “joan etorria” ta olakoak ez ditugu aintzat artuko.

Ara ondoren artu izan ditudan apurrak:

“saldu erosietan” (Añibarro).

“begi itxi edegi bateko ikustia” (*Peru Abarka*).

“kendu iminijak” (Azkue'ren iztegiari egindako osagarrian).

“Ze joño! kale izenak ez dira bi urtetik bein kendu ipiñiko txartelak” (Joño, *Deia*).

Ta geuk esaten ditugun bi auek:

“jantzi erantzia” ta

“sartu urtena”

Azkenengo au elizkizun baten izena zan Ondarru'n. Ez dakit, aita prantziskotarrak edo, nortzuk zabalduta, urteko egun jakin batean, zazpi elizetan sartu ta zerbait errezatzen zutenak parkamen edo indulgentziak irabazten zituzten. Baiña zazpi eliza ez dauden erritxoetan eliza batera zazpi bidar sartzea ere berdin zan. Eta egun ori eltzean, Ondarru'n, eliza zaleak, batez ere andreak, an ibiltzen ziran eskalleretan gora ta bera, elizan sartu ta irten, espanetan otoitza zutela. Ta orri, len esan dedan bezela, “sartu urtenak” esaten zitzaion, ez zuen beste izenik.

Beraz, adibidetzat artu genitzakean itz auek guztiak osorik esaten dira. Iñork ez du esan edo idatzi: sal-erosia itxedegia, jantz-erantzia, ken ipiñia ta abar.

Egia, "salerosketa" asko irakurtzen da; baiña neologismoa izan liteke. Beintzat Azkue'k "salmenta" jartzen du baiña "salerosketa" ez.

Dana dala, ezpajian jarri litekean itzen bat gora-bera, beste guztiak osorik esaten dira. Besterik ez.